

Jordi Galí i Farrés

**ALCALDES DE GIRONA
1931-1939**

FRANCESC TOMÀS I MARTÍN

FRANCESC TOMÀS I MARTÍN

(Girona, 1900 - Barcelona, 1959)

Des de l'adveniment de la Segona República el 1931, i fins a la fi de la Guerra Civil el 1939, la ciutat de Girona va tenir vuit alcaldes diferents. Només un d'ells va ser de signe conservador: el senyor Francesc Tomàs, de la Lliga. Gironí vinculat al món de la indústria, el 1931 va entrar al nou ajuntament republicà com a conseller de la minoria regionalista. Tanmateix, els bons resultats obtinguts per la candidatura d'Unió i Defensa Ciutadana en les eleccions municipals de 1934 li van permetre l'accés a l'alcaldia, fet que va convertir Girona en una de les poques ciutats catalanes governades per la Lliga.

Com a alcalde, Tomàs va patir les conseqüències dels Fets d'Octubre, en ser desposseït d'un càrrec que poc després recuperaria. Superat el parèntesi de 1934, el punt i final a la seva alcaldia arribaria el juliol de 1936, amb el cop d'estat franquista i el consegüent inici del període bèl·lic. Llavors, l'alcalde impulsor de la Central Lletera es féu escàpol d'una situació incontrolada i desfavorable. Com tants altres companys de partit, va abandonar l'Ajuntament i la ciutat, i va emprendre el camí de l'exili, l'exili de 1936. Ja lluny de Girona, a París, va treballar a l'Oficina de Premsa i Propaganda de Francesc Cambó, i va desenvolupar activitats propagandístiques a favor de l'Espanya nacional. Retornat un cop acabada la guerra, va morir a Barcelona el 1959.

Una família d'industrials

Francesc Tomàs i Martín –també escrit *Francisco* i *Martí*– va néixer a Girona al tombant de segle, el 7 de novembre de l'any 1900, i va ser batejat a Santa Susanna del Mercadal el dia 18 d'aquell mateix mes. Era fill de Francisco Tomàs i Maruny –en ocasions *Marull* o *Moruny*– i de Justa Martín i Puigdemont. El pare, nascut el 1858, era un jornaler gironí que més tard fou mecànic i soci gerent, juntament amb Esteve Solés i Torrent i Carles Batlle i Ensesa, de la foneria Tomàs, Solés i Cia. També de la ciutat, la mare havia nascut el 1861 i es dedicava a les tasques domèstiques, a *sus labores*. Abans de l'arribada d'en Francesc,

l'únic fill baró, el matrimoni havia tingut dues filles. La primera, de l'any 1881, va ser l'Ana –o Anita–, després casada amb un guarnicioner banyolí, Miquel Boix i Torras. La segona, la Dolors –o Lola–, havia nascut el 1885 i va contraure matrimoni amb un comerciant gironí, Josep Guillem i Poch.

Segons el padró municipal d'habitants, a finals de l'any 1900 els cinc membres de la família Tomàs Martín vivien al carrer del Progrés, número 29 –avui carrer Nou–, en un pis del qual no eren propietaris. S'hi haurien estat fins al 1908, quan es traslladaren al número 2 de la carretera de Barcelona, no lluny dels tallers mecànics de la companyia del pare, establerts en uns terrenys de la mateixa via propietat de Josep Ensesa i Pujadas, un dels socis comanditaris de la societat. En aquell moment, en canviar d'habitatge, el petit de la família tot just comptava vuit anys i feia vida d'escolar, en contrast amb unes germanes que ja iniciaven els respectius projectes familiars.

Acabada l'etapa estudiantil, Francesc Tomàs va seguir el camí traçat pel pare, va començar a treballar de mecànic. Aquesta va ser la professió a què es va dedicar com a molt tard des dels 17 anys, en el marc de la Girona de la Restauració, una ciutat que s'industrialitzava i s'aburgesava. La societat comanditària Tomàs, Solés i Cia va participar d'aquell procés de canvis: venia motors elèctrics, hidràulics i de vapor a les fàbriques, despatxava maquinària als tallers i expenia turbines per a l'enllumenat públic als ajuntaments. I tot, malgrat haver d'afrontar alguna crisi de producció –com la viscuda l'any 1917 per falta de lingot de ferro i de carbó–, així com també, fruit del clima de tensió laboral existent, alguna vaga dels treballadors. Però la companyia, en aquell primer terç del segle XX, havia crescut, s'havia fet un lloc prominent entre les indústries de la ciutat i tenia un pes important dins la patronal gironina. Fins i tot, s'havia posicionat en assumptes que transcendien l'àmbit estrictament econòmic. El 28 de setembre de 1916, per exemple, la raó social de la foneria apareixia entre els firmants d'un telegrama de protesta per “brutales atropellos y coacciones cometidas por el matonismo adueñado de la calle

REGISTRADO MARCA
DIRECCIÓN INDUSTRIAL

S. K. F.

Vuestra prosperidad económica durante el año
1922, la conseguiréis montando vuestras máqui-
nas y transmisiones con rodamientos a bolas S. K. F.

GRAN STOCK

PLAZA CONSTITUCIÓN 3. -- GERONA
Tomás, Solés & Compañía S. en C.

Fundición de **HIERRO** de toda clase de piezas, -
Fundición de **BRONCE, LATON, ALUMINIO**
y otros metales. - **TALLERES** de **CONSTRUCCION** y **REPARACION** de toda clase de maqui-
naria. - **SOLDADURA AUTÓGENA**. - Instala-
ciones completas de Turbinas hidráulicas. - Ama-
saderas mecánicas (Hispania).

MAQUINARIA PARA HERREROS. MOTORES. BOMBAS. NORIAS. PRENSAS.
TRANSMISIONES. COJINETES. EJES. POLEAS. RUEDAS DENTADAS

Tomás, Solés & Comp. S. en C.

GERONA. - PLAZA CONSTITUCION, 3
Fundicion y Talleres: Calle de Barcelona. núm. 59. bis

NO DEJEIS DE VISITAR ESTA CASA

al amparo pasividad Gobernador civil para impedir libre emisión sufragio". Dirigit al president del Consell de Ministres, aquell telegrama feia referència als fets ocorreguts uns dies abans, en què durant una jornada electoral s'havien comès alguns actes en contra dels interessos del Centre Catalanista i d'algun dels seus membres, cas del marquès de Camps (*Diario de Gerona de Avisos y Noticias*, 28-09-1916, p. 1-2).

Després de la mort del pare, esdevinguda a Lloret de Mar l'any 1923, Francesc Tomàs seria admès com a nou soci gerent de la Tomàs, Solés y C.^a, S. en C. El reemplaçament del pare en la direcció compartida de la societat el va convertir en un jove industrial, i també, és clar, en un beneficiari directe d'una part dels guanys de la companyia. Així, amb 25 anys, Tomàs ja no constava com un mecànic solter, sinó com un metal·lúrgic casat i veí del mateix domicili de la carretera de Barcelona, domicili que passà a compartir amb la seva esposa. I és que el juny de 1925, en una cerimònia celebrada a la parròquia de la catedral, va contreure matrimoni amb Rosario Serra i Busquets, amb qui tindria dos fills: Francesc, nascut l'any 1927, i Joaquina, nada el 1930. Natural de Girona i dedicada a les feines de la llar, la Rosario era filla de Bartolomé Serra i Prat, estanquer originari de Celrà, i de Joaquina Busquets i Bou, de Campdorà, tots ells, malgrat provenir de pobles dels voltants, establerts a la ciutat de Girona.

Així les coses, aviat arribarien les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, i amb elles l'entrada de Francesc Tomàs, un industrial gironí inscrit al Centre Catalanista, a l'Ajuntament de la ciutat. Malgrat ser membre d'una força política que en molts moments es va veure eclipsada per l'hegemonia de l'Esquerra, ell també va ser testimoni i participà de la Girona republicana. La seva trajectòria política, eminentment d'àmbit municipal, va avançar en paral·lel al nou règim.

Regidor del Centre Catalanista

El 27 d'octubre de 1930 el *Diario de Gerona de Avisos i Noticias*

(p. 2), l'òrgan periodístic de la Lliga, publicava un comunicat en el qual s'anunciava que el Centre Catalanista de Girona i sa Comarca reobria les portes "després de set anys de forçat silenci". La fi de la dictadura primorriverista suposava la represa –o l'inici– de l'activitat política de diverses formacions, una activitat que s'intensificaria arran de la convocatòria de comicis municipals per al mes d'abril següent. Presidit per Agustí Riera, el Centre Catalanista de Girona –entengui's la Lliga Regionalista, com a entitat que hi estava adherida– va presentar una llista de setze aspirants a regidors municipals, amb noms representatius del món intel·lectual, comercial, financer i industrial gironí. Un d'aquests noms era el de Francesc Tomàs, candidat pel districte primer. Amb 30 anys i una carrera professional ja encarrilada, el futur alcalde de la ciutat estava disposat a aprofitar les oportunitats que oferia el context per debutar en política, en política local.

A pesar de cridar l'electorat gironí a votar "per Déu, per Catalunya i per Espanya", i de prometre estalvi i ordre al consistori, el catalanisme conservador i de confessionalitat catòlica dels *lliguers* es va veure llargament superat pel republicanisme declarat dels membres d'Unió Republicana. Només cinc candidats del Centre Catalanista van ser elegits edils, xifres que contrasten amb els quinze aconseguits pels republicans. Un d'ells –d'aquells cinc– va ser Francesc Tomàs, l'aspirant regionalista amb més vots obtinguts, un total de 425. Van quedar per sota seu els 412 sufragis de Jaume Valls i els 385 de Josep Maria Vila, ambdós del districte primer, i els 236 de Manuel Bonmatí al districte tercer i els 157 de Martí Regàs al districte quart. Considerant el total dels 44 aspirants a l'Ajuntament, provinents de quatre candidatures diferents, Tomàs va ser el vuitè candidat més votat. Aquests resultats li van valer ser un dels regidors electes que el dia 14 d'abril es van constituir en ajuntament provisional. Hores abans havia estat proclamada la República des del balcó de la casa consistorial. Els republicans no només havien guanyat a Girona.

La seva primera intervenció plenària no es va fer esperar. En

la sessió de l'endemà, dia 15, abans de fer-se efectiva l'elecció definitiva de càrrecs, Francesc Tomàs va llegir una nota explicativa i justificativa de l'actitud i del criteri adoptats per la minoria que ell representava. Després d'anunciar que els regidors regionalistes se centrarien no pas a governar, sinó a col·laborar amb la majoria republicana, la nota continuava així:

Venim a l'Ajuntament acceptant el nomenament dels nostres electors, i amb gust compartirem amb els regidors de la majoria les funcions municipals; però entenem que el govern de la ciutat correspon exclusivament a la majoria, majorment quan aqueixa majoria és més que absoluta, el qual vol dir que la voluntat del cos electoral ha sigut ben manifesta de que ella sola tingué la plenitud del govern municipal. És per aquest motiu que la minoria del Centre Catalanista, agraint moltíssim la confiança que li demostra la majoria, no pot acceptar cap càrrec de govern municipal, si bé ofereix la més constant i lleal (sic) col·laboració en el govern de la ciutat, amb el desig de contribuir a que els interessos de Girona sien regits i administrats ben honradament.

Un cop votats i elegits l'alcalde, els tinents d'alcalde i els síndics de la nova corporació municipal, Tomàs va tornar a exercir de portaveu dels *l·liguers* per fer constar que els vots en blanc que ells havien emès "no significaven, de cap manera, discrepància ni descontent per les merescudes designacions fetes, sinó tant (sic) sols manteniment del criteri i actitud definits en la nota formulada". Reiterava, d'aquesta manera, la cordialitat, el respecte i la voluntat d'entesa amb què d'entrada els regionalistes enfocaven la nova legislatura. En el transcurs d'aquella mateixa sessió, l'ajuntament provisional sortit de les eleccions del 12 d'abril quedà finalment constituït. Així, Francesc Tomàs es convertia oficialment en regidor municipal.

Francesc Tomàs. Arxiu familiar.

Designat membre de la Comissió de Foment i Eixampla, la seva activitat en els plens municipals, ja fossin presidits per l'alcalde Miquel Santaló o per algun dels tinents d'alcalde, va ser notable, intensa. I és que en moltes ocasions hi va actuar com a portaveu del Centre Catalanista. Algunes de les aportacions que hi va fer van ser de caràcter constructiu, fins i tot d'assentiment amb les propostes polítiques de la majoria; d'altres, en canvi, van ser de clara crítica i oposició.

A tall d'exemple, arran de les denúncies que com a regidor havia fet del mal estat de les aigües potables, i després d'instar a adoptar mesures per resoldre el problema, el ple del 21 d'agost de 1931 va acordar demanar explicacions a la companyia encarregada del servei, així com posar en funcionament una comissió especial per abordar la situació. En aquella mateixa sessió, una altra proposta de la minoria encapçalada per Tomàs seria subscripta per la totalitat dels regidors municipals: fer notar a la Direcció General de Presons les deplorables condicions higièniques de la presó del Partit Judicial de Girona. Noves mostres de consens expressades per ell es van produir en el transcurs de la sessió del 7 d'octubre de 1932, quan va qualificar d'excel·lent el projecte de la primera Fira Comercial de Girona, malgrat lamentar després que aquesta no fos directament organitzada pel consistori de la ciutat. Fins i tot transcendent la política d'àmbit merament municipal, en el ple del 22 de juliol de 1931, a propòsit del debat estatutari que estava tenint lloc a Catalunya, manifestà en nom de la minoria regionalista "la seva absoluta conformitat amb l'Estatut", en defensà "la seva aprovació incondicional" i prometé "la col·laboració més decidida".

Però l'ambient en aquell primer ajuntament republicà no va ser sempre tan amical, ni tan plàcid. Entre regionalistes i republicans també hi va haver desavinences, punts de fricció. Ho demostren algunes de les queixes i desaprovacions expressades per l'industrial gironí al saló de plens, moltes d'elles dirigides directament a l'alcalde Miquel Santaló. Així, les absències d'aquest a la Casa Consistorial, sobretot després de ser designat diputat

a Corts, no trigarien a ser qüestionades pels regidors del Centre Catalanista, fins al punt que en la sessió del 22 de juliol de 1932, Tomàs digué que “concretant les manifestacions que per part de la minoria han vingut fent-se, devia proposar a l’Ajuntament acordi comunicar al Sr. Santaló, Alcalde en propietat, la conveniència de que es possessioni oficialment del càrrec o que en altre cas, renunciï (sic) en absolut a tota gestió”. La proposta no va reeixir, però les interpel·lacions a l’alcalde no van acabar aquí. En la sessió del 19 d’agost de 1932 els edils regionalistes van presentar un escrit de protesta per les paraules que, uns dies abans, Santaló havia pronunciat amb motiu d’una manifestació de rebuig al fallit cop d’estat del general Sanjurjo. Van amenaçar d’abandonar el ple, però la situació va tornar a la calma quan Tomàs, en representació de la formació catalanista, va declarar donar-se per satisfet de les explicacions i dels matisos fets pel batlle.

A més de les crítiques personals a Santaló, després rellevat per Josep Maria Dalmau, Tomàs i els seus companys de minoria també van discutir algunes de les polítiques seguides pels republicans: sobretot les d’ordre econòmic —es van mostrar preocupats pel dèficit de la hisenda municipal— però també les d’ordre religiós. La laïcitat i la confessionalitat catòlica que defensaven uns i altres va provocar discrepàncies, per exemple, a l’hora de decidir l’assistència o no dels edils de l’Ajuntament —en nom de la institució— a actes religiosos, cas de la processó de Corpus (sessió 28-05-1931). Uns actes, per cert, als quals va continuar assistint, si més no a títol personal, Francesc Tomàs, catòlic practicant i membre de la Junta Diocesana de Culte i Clero des de 1932.

De debat en debat s’arribaria a les eleccions municipals del mes de gener de 1934, que suposarien la formació d’un nou ajuntament, el segon després del canvi de règim. La legislatura, doncs, s’acabava, i amb ella el primer mandat de Tomàs a la corporació municipal. El començament d’una segona etapa estava, de moment, en mans dels electors i —novetat— electores

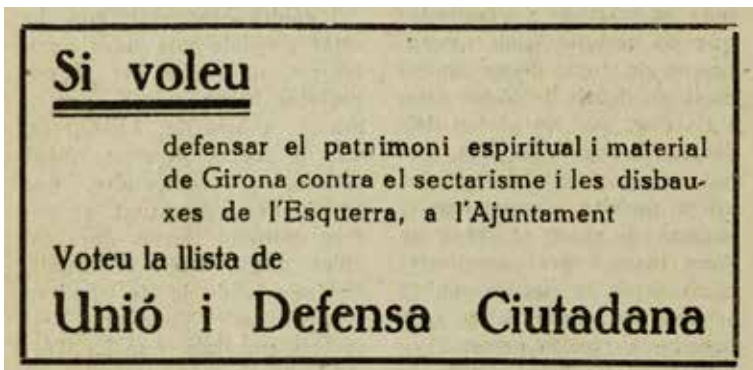
de la ciutat. I és que el seu nom tornava a aparèixer a la llista de candidats d'un Centre Catalanista que es presentava en coalició amb altres agrupacions dretanes. Així ho havia decidit, de mutu acord amb aquestes altres agrupacions, la Junta del Centre Catalanista, i més concretament la seva Comissió d'Acció Política, de les quals –tant d'una com de l'altra– el futur alcalde formava part. Els debats amb els republicans continuarien. Això sí, en una situació ben diferent.

La primera part d'una alcaldia accidentada

Francesc Tomàs es va presentar a la reelecció, l'any 1934, com a cap de llista de la candidatura d'Unió i Defensa Ciutadana, el nom de la candidatura que els *lliguers* formaven amb els elements de la dreta que li eren afins, és a dir, monàrquics i tradicionalistes. Ho havia sigut des d'aquell 14 d'abril de 1931, i ara optava a ser novament una de les veus al consistori dels segments catalanistes i conservadors de la ciutat.

El dia 7 de gener, la llista –aquelles eleccions ja no serien nominals, sinó per llistes tancades– va ser proclamada al Centre Catalanista, que continuava adherit a la Lliga, però ara a la reformada Lliga Catalana. Segons la crònica del *Diari de Girona d'Avisos i Notícies* de l'endemà (p. 2), en l'acte, que comptà amb la presència dels candidats, hi va prendre la paraula el president de l'agrupació, Agustí Riera, que va demanar “fe en el triomf i activitat en la lluita”. També hi va parlar el senyor Santiago Masó –precisament un dels propietaris d'aquell periòdic, a més d'advocat i polític catalanista–, que va reclamar una administració austera i honrada dels interessos de la ciutat. Aquelles no eren paraules debades: austeritat i honradesa, així com higiene i ordre, van ser els eixos principals d'una candidatura que es presentava com la defensora del “patrimoni espiritual i material de la ciutat contra el sectarisme i les disbauxes de l'Esquerra” (*Diari de Girona d'Avisos i Notícies*, 12-01-1934, p. 2). La coalició liderada per Tomàs, formada bàsicament per professionals libe-

erals, industrials i propietaris, tenia com a objectiu de fons acabar amb l'hegemonia de les forces d'esquerra a l'Ajuntament. I ho va aconseguir.

Publicitat de la candidatura d'Unió i Defensa Ciutadana, encapçalada per Francesc Tomàs. AMGi, *Diari de Girona d'Avisos y Noticias*, 12-01-1934, p. 2.

Segons relaten les cròniques de l'època, la jornada electoral del dia 14 de gener va ser moguda, convulsa. Per culpa d'uns i altres, aquells comicis es van veure afectats per diverses irregularitats: compra de vots, coaccions i fins i tot la desaparició d'una acta electoral del carrer del Carme, un sector tradicionalment favorable als republicans. Els resultats finals van donar la victòria a la coalició d'Unió i Defensa Ciutadana, que va obtenir 3.788 vots, 47 més que Esquerra Republicana, amb 3.741. Les altres quatre llistes –cal recordar que les esquerres s'havien presentat per separat– van aconseguir unes xifres molt inferiors. Tomàs, doncs, tenia la reelecció a l'abast, i fins i tot l'alcaldia. Tanmateix, els republicans van protestar pels esdeveniments ocorreguts, van impugnar els resultats i l'assumpte va arribar al Tribunal Contenciós Administratiu. Mentrestant, l'industrial gi-

roní exercia com a regidor d'un ajuntament, l'elegit el 1931, que es continuava reunint a l'espera d'un veredictes que desencallés la situació.

La constitució del nou consistori no es va produir fins al 5 de març. Els resultats electorals s'havien donat per bons, i aquell dia Tomàs es va tornar a possessionar del càrrec de regidor, juntament amb els altres quinze membres titulars de la candidatura guanyadora –per part de la Lliga només van repetir en el càrrec els senyors Tomàs i Bonmatí, els altres van entrar de nou. També van prendre possessió els vuit membres d'Esquerra Republicana que constituïrien la minoria, encapçalada per Joaquim de Camps i Arboix. Amb aquell acte, el canvi de signe polític a l'Ajuntament quedava formalitzat. Girona, sense seguir la tendència general a Catalunya, seria governada per una coalició de dretes, i la Lliga recuperaria l'alcaldia que havia perdut el 1931.

No obstant això, el procés d'elecció del nou batlle va ser controvertit. La nova Llei municipal de Catalunya permetia nomenar com a tal una persona que no formés part de la corporació, i aquesta era la via que volien seguir els homes de la Lliga. Almenys així ho recordava dècades després un d'aquells catalanistes de la Cort Reial, el regidor Manuel Bonmatí, des de les pàgines de *Presència* (11-01-1975, p. 9):

[...] el Consell Local de la Lliga Catalana, ja abans de les eleccions, va fer saber als seus coaligats –carlins, monàrquics, agraris, etc.– la seva pretensió de designar com a futur alcalde de Girona el Sr. Santiago Masó i Valentí, una persona de categoria política i professional reconeguda, ex-diputat a Corts, periodista excel·lent i d'una gran personalitat ciutadana. A aquesta proposta ningú no va fer-hi oposició. Es guanyaren les eleccions i, arribat el moment de complir els pactes electorals, heus ací que els quatre regidors monàrquics (tres carlins –Tarrés, Viñas i Deutaner, i Domènech– i el Sr. Busquets i Norat) es negaren a complir el pacte establert,

al·legant raons personals fora del cas. Sembla que l'home que influí més en aquesta decisió fou el Sr. Ramon Puig, destacat element monàrquic i enemic declarat de la Lliga. Malgrat totes les gestions de darrera hora no es va poder convèncer els quatre regidors esmentats. Per tant, la candidatura del Sr. Masó no era viable.

La manca de consens que la figura de Masó va provocar entre els socis de la majoria –segons sembla per ser excessivament catalanista– va possibilitar la designació de Francesc Tomàs com a nou batlle de la ciutat, una designació que va seguir els tres passos marcats per la llei. La primera votació es va produir durant la concorreguda sessió del dia 5 de març, la de constitució del nou ajuntament, minuts després que el mateix Bonmatí aclarís que la Lliga no faria ús de la facultat de nomenar alcalde una persona aliena al consistori. Així, per deu sufragis favorables i tretze en blanc, Tomàs va ser proclamat alcalde interí. La segona votació va tenir lloc el dia 9, amb uns resultats més igualats: onze vots a favor i onze en blanc. L'elecció definitiva es va acomplir en el decurs de la sessió del 14 de març. Aquell dia, gràcies a l'empat a dotze entre paperetes favorables i paperetes en blanc, l'industrial gironí va ser nomenat oficialment alcalde de la ciutat. Després, “expressà el seu agraïment als que l'havien honorat amb el seu vot per ocupar la presidència de la primera corporació municipal organitzada conforme als preceptes de la nova Llei del Parlament Català”. Per idèntics resultats, també van ser escollits els quatre consellers regidors que formarien la Comissió de Govern. Foren, per aquest ordre, els senyors Manuel Bonmatí, Joan Cervera, Estanislau Aragó i Joan Busom.

La distribució dels càrrecs interns del nou consistori va tenir lloc el dia 21 de març, i el nou alcalde va ser designat, com ja ho havia estat en l'anterior legislatura, membre de la Comissió de Foment, comissió que igual que la de Govern presidiria. D'aquesta manera, l'Ajuntament de 1934 quedava plenament definit. Havia arribat l'hora, per als integrants de la majoria, de

governar una ciutat emmarcada en un context cada vegada més enrarrit.

Fins als Fets d'Octubre, quan s'esdevingué l'expressió màxima d'aquell clima d'hostilitats, el consistori encapçalat per Francesc Tomàs va dur a terme diverses actuacions. Havien estat acusats de no tenir un programa definit, però les línies del nou govern conservador no trigarien a entreveure's. D'entrada van deixar clar que, analitzada la situació financera que els havia estat llegada, en matèria econòmica no tenien altra programa que el de l'austeritat i el del restabliment del crèdit (sessió 14-03-1934). En aquest sentit, en el ple del 25 de juny es va acordar prorrogar el pressupost ordinari i s'aprovà un projecte de pressupost extraordinari que tenia per objectiu obtenir noves fonts d'ingressos. Ara bé, la política econòmica de la coalició guanyadora no només es va centrar en els ingressos, sinó també en les despeses. Ho demostra el debat que va tenir lloc en aquella mateixa sessió, amb la discussió del manteniment de les accions judicials contra els responsables d'un acord, pres l'any 1929, que havia originat grans despeses al consistori, entre les quals un crèdit d'unes 18.000 pessetes que encara s'havia de retornar. L'acord en qüestió no era altre que el referent a la construcció d'una plaça mercat sobre el riu Onyar. Se n'havien arribat a iniciar les obres, però el projecte havia quedat paralitzat feia temps i encara portava cua.

En paral·lel a les actuacions econòmiques, durant aquells primers mesos de Tomàs a l'alcaldia, s'acompliren intervencions en altres àmbits. Per exemple, en matèria d'ensenyament. Tant és així que en la sessió del 4 de juliol el conseller regidor de Cultura, el senyor Aragó, va informar de la creació provisional de sis noves escoles que s'ubicarien en cases de lloguer, i per això va demanar que es facultés l'alcalde per establir un contracte d'arrendament amb la propietària dels números 53, 55 i 57 del carrer de la Rutlla. Més tard, al mes d'agost, la Comissió de Govern va decidir atorgar el nom de "Prat de la Riba" a l'escola del carrer del Carme, en honor a qui fou president de la Mancomunitat de

Catalunya i, també, impulsor de la Lliga Regionalista. Per altra banda, en la sessió del 4 d'abril havia quedat aprovada i constituïda la Comissió Especial d'Estudi per agregació de terrenys de termes municipals veïns, una comissió, encarregada d'estudiar l'eixamplament del municipi de Girona, que fou presidida per un alcalde que estava decidit a dotar de qualitat el subministrament de llet a la ciutat. Per això, en la ja al·ludida sessió del 4 de juliol, el saló de plens va acollir la discussió del Reglament de Policia Sanitària per al proveïment de llet higiènica. El projecte de creació d'una central lletera s'estava gestant, però no s'acabaria de concretar, un cop superats molts debats i moltes discussions, fins després del mes d'octubre.

Interior de la Central Lletera situada al carrer d'en Jeroni Real de Fontclara. Ajuntament de Girona, CRDI (autor desconegut).

El dia 5 d'octubre hi va haver sessió de la Comissió de Govern, però a proposta de la presidència es va acordar deixar els assumptes sobre la taula "en virtut de circumstàncies d'ordre públic". La crisi política que es vivia a Barcelona, desencadenada per l'entrada de membres de la CEDA al govern de Madrid, va tenir els seus afectes a Girona. El dia 6, enmig d'un clima de rebel·lió, el consistori encapçalat per Francesc Tomàs va quedar suspès a instàncies de la Comissaria Delegada de la Generalitat. Reunits al despatx de l'alcaldia, membres de la minoria d'Esquerra Republicana es van constituir en Comissió Gestora i van exercir el govern de la ciutat durant unes hores. Joaquim de Camps i Arboix, erigit en alcalde gestor, va proclamar l'Estat Català, mentre al carrer la tensió pujava de to, amb enfrontaments entre revoltats i exèrcit. No obstant això, l'endemà el moviment cediria, i Tomàs podria recuperar la vara d'alcalde que, ben a contracor, li havia estat presa.

D'un sotrac a un altre

La crisi del 6 d'octubre va durar només unes hores, però les conseqüències que va desencadenar foren notòries i de llarga durada. Un cop restituit a l'alcaldia, a Francesc Tomàs li va tocar governar una ciutat amb les presons plenes i un ajuntament sense el gruix dels membres de la minoria republicana, processats. Les seves primeres al·lusions als fets ocorreguts van tenir lloc en la Comissió de Govern del dia 10 d'octubre, quan va proposar felicitar les forces de l'Exèrcit que havien intervingut "amb tal rapidesa i eficàcia en el restabliment de l'ordre públic pertorbat durant la nit del dissabte al diumenge darrers". Tanmateix, tal com quedaria reflectit a la premsa de l'època, no s'oblidà dels detinguts.

En efecte, el dia 14 d'octubre *L'Autonomista* (p. 2), que era l'òrgan republicà –val la pena recordar-ho–, informava que l'alcalde havia formulat la petició d'indult a favor del comandant Pérez Farràs i del capità Escofet, i després afegia:

El senyor Tomàs s'està interessant vivament pels detinguts de la nostra ciutat, amb motiu dels passats esdeveniments. SSabem (sic) que posa tota la seva voluntat i zel en les seves gestions.

Els actes del senyo (sic) Tomàs, en aquest humanitari sentit són d'agrair amb tota l'ànima. Les famílies dels que es troben detinguts mai podran oblidar els treballs de l'alcalde de Girona.

Gràcies, senyor Tomàs, en nom dels atribulats (sic) familiars.

En aquest mateix sentit es va pronunciar el regidor republicà Darius Rahola en la sessió del 7 de novembre, quan es mostrà satisfet per les gestions que Tomàs, "obeint a sentiments cristians i de ciutadania", havia fet per millorar les condicions dels presos. Ara bé, la seva actitud no només va ser elogiada pels sectors opositors, sinó també, és clar, pels afins. Sense anar més lluny, el mateix dia 7 el *Diari de Girona d'Avisos i Notícies* (p. 1) li dedicava un article titulat "Conducta exemplar", on entre altres coses es feia constar, perquè es tingués en compte, que ell era membre d'un "partit polític els homes del qual havien estat especialment assenyalats per les follies revolucionàries pel cas que el moviment hagués triomfat o hagués persistit unes hores..." Fins i tot anys després, un dels involucrats en aquells fets, Emili Garcia Vigneaux, recordava a *El Punt* (08-10-1980, p. 23) la "bonhomia" de l'alcalde, i explicava que "després dels fets ens visità a la presó i se'ns oferí pel que convingués".

Malgrat l'absència dels regidors d'Esquerra Republicana encausats, que no es reincorporarien a l'Ajuntament fins al març de 1936, la vida consistorial va anar retornant a la normalitat: es va reprendre l'activitat i els projectes que havien quedat a mitges van anar agafant forma. Un d'ells, inèdit i de gran envergadura, va ser el de la Central Lletera Municipal. Basat en la idea que tota la llet subministrada a la ciutat fos portada en una central lletera per poder ser examinada, higienitzada i després venuda

amb totes les garanties sanitàries, aquell va ser un projecte controvertit, al qual es van oposar de manera rotunda nombrosos lleters, més partidaris del sistema tradicional. Per contra, no foren poques les mostres de suport rebudes. El dia 31 de març de 1935, per exemple, Enric Sala publicava a *La Veu de Catalunya* un article titulat “La Central Lletera de Girona” (p. 11), que començava així:

L’Ajuntament popular de Girona, que presideix el senyor Francesc Tomàs, no és un Ajuntament d’aquests que passen l’estona fent becaines i politiqueta. És una corporació que s’ha proposat demostrar dinàmicament que a Catalunya, en matèria de règim municipal, hi ha encara molt a fer i, sobretot, que no es limita a imitar allò que bé o malament ha realitzat prèviament l’Ajuntament de Barcelona.

Fins i tot no gaire temps després, al mes de maig, s’editaria un llibre titulat *El proveïment higiènic de llets a Girona: Central Lletera Municipal*. En ell, el mateix alcalde hi exposava:

L’Ajuntament de Girona, la Presidència del qual immensadament ocupo, guiat únicament, com en tota la seva actuació, pel seu afany de treballar pel bé de la Ciutat els interessos de la qual regenta, ha dut a cap amb la instauració del nou règim de proveïment de llet, una obra que sota tots els aspectes fa honor a la ciutat.

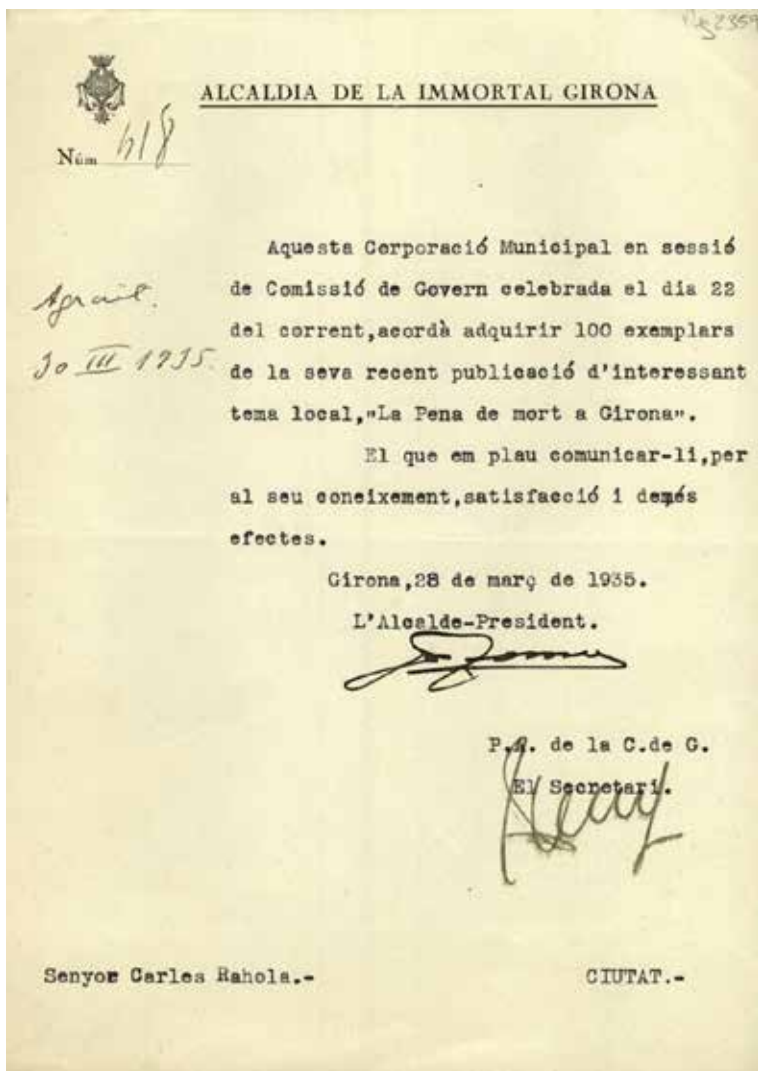
Dissortadament però –i és amb tristesa que hom ho constata– no tothom s’ha adonat de la importància i l’abast d’aquesta organització i sobretot de les avantatges que en l’aspecte econòmic, sanitari i social representa aquesta obra, de la qual se’n ha parlat molt i, per part dels que no l’han compresa, sense coneixement de causa.

Així doncs, amb els seus detractors i els seus defensors, a principis de juny de 1935 la maquinària de la Central Lletera, ubicada a tocar de l'escorxador municipal, es posava en funcionament. Poc després, el dia 3 de juny i en referència als problemes inicials que hi va haver, *L'Autonomista* (p. 2) publicava: "L'Alcalde senyor Tomàs és un enamorat de totes les qüestions d'higiene; un entusiasta fervorós de tot allò que condueix a la salut pública. La culpa no és seva, perquè la més absoluta bona fe ha guiat sempre les seves passes". Les preocupacions de l'alcalde per la higiene també van quedar demostrades amb les gestions que va fer per municipalitzar el servei d'aigües, amb un projecte que es va aprovar definitivament en la sessió del 20 de febrer de 1935. Precisament d'aquella mateixa època data un imprès titulat "El proveïment de llets a Girona. L'alcalde de Girona, a l'opinió pública", on Tomàs deia:

L'Ajuntament, amb les llets com amb l'afer de les aigües, no desitja sinó, sanitàriament parlant, que reduir els coeficients de morbositat infecciosa que com una llosa de tràgica realitat pesa damunt de la nostra ciutat.

Vol acabar d'una vegada amb això que en diuen llegenda negra de Girona i que, dissortadament, no és pas tot llegenda!

Pel que fa a altres actuacions, el març de 1935 Francesc Tomàs va viatjar a Madrid "per treballar per tal d'aconseguir la construcció d'edificis per Casernes, Escola Normal i Institut" (*L'Autonomista*, 13-03-1935, p. 3). Sota la seva alcaldia, a més, es van iniciar les obres del passeig Arqueològic; es va acordar sol·licitar a la Generalitat l'acolliment de la ciutat a la Llei de sanejament de poblacions, amb l'objectiu d'abordar la insalubritat dels sectors de la Barca i de Sant Pere (ple 26-06-1936); es va inaugurar la cantina escolar del Grup Ignasi Iglésias (novembre de 1934); es va continuar amb la donació de beques per fomen-

Carta de l'alcalde Francesc Tomàs a Carles Rahola, en què li comunica l'acord pres per adquirir exemplars del llibre *La pena de mort a Girona*. AMGi. Fons Carles Rahola i Llorens.

tar els estudis; es va acordar que el carrer Jaume I comprengués tota la Gran Via i que, per tant, quedés suprimida l'avinguda del 20 de Juny (sessió 07-02-1936 de la Comissió de Govern), i es va seguir celebrant la Fira Comercial –la de l'any 1934, per cert, va comptar amb un estand de la foneria Tomàs, Solés i Cia.

Ja a títol individual, però encara com a alcalde de la ciutat, l'any 1935 va ser designat per presidir la Federació de Municipis Catalans, i va participar com a delegat a l'Assemblea de la Lliga Catalana. En l'àmbit gironí, va ser president del Comitè Local del Segell Pro Infància i del Patronat de la Fundació Bruguera, així com president honorari del Foment del Turisme a Girona i del Comitè del Concurs de la Pubilla de Girona 1935. A més, no va deixar d'assistir a actes de caràcter religiós, sovint acompanyat dels altres consellers catalanistes.

El 17 de juliol de 1936, en un clima marcat ja per la incertesa, mentre els pitjors rumors s'escampaven per fàbriques com la Grober o la mateixa Tomàs, Solés i Cia., Francesc Tomàs encara va encapçalar la reunió de la Comissió de Govern. Va ser l'última. El dia 20 de juliol hi va haver sessió plenària a l'Ajuntament i ell ja no hi consta, ja no hi era. Davant dels episodis que se succeïren amb el cop d'estat franquista, havia abandonat l'Ajuntament i la ciutat.

Girona, París, Barcelona

Com tants altres companys de partit, Francesc Tomàs es va veure obligat a fugir del clima revolucionari desencadenat després del sollevament facciós. Així, mentre a Girona la Central Lletera era destruïda a cops de mall, ell marxava d'una ciutat que ençava una etapa de guerra i revolució. Se sap que va posar rumb a París, i que allí es va incorporar a l'Oficina de Premsa del Estado Español que hi tenia el líder catalanista Francesc Cambó. Al 20 de la Rue de la Paix, va desenvolupar activitats propagandistes a favor de l'Espanya nacional. Fins i tot l'any 1938, des de Salamanca, es va demanar que ell, el seu amic Joan Estelrich i Anto-

nio Zuloaga passessin a dirigir de manera provisional l'Oficina. Algunes fonts (Moreno 2007, p. 294) apunten que fruit d'aquesta activitat va ser perseguit pel Front Popular francès, i inclús condemnat pels tribunals de París.

Després de la guerra, Tomàs va retornar i va exercir de director del Banc de la Propietat, a Barcelona, on moriria el 1959 després d'una llarga malaltia. La necrològica que li va dedicar *Los Sitios de Gerona* (05-11-1959, p. 3) finalitzava així:

Durante su mandato, por los años 1934 al 1936, tuvo que enfrentarse en múltiples ocasiones con los elementos marxistas e izquierdistas, que aspiraban a regir los destinos de la ciudad. Fue el que instauró la Central Lechera Municipal y el que inició las obras del Paseo Arqueológico de Gerona.

Paraules de record per a un defensor de l'ideal catalanista que va acabar fent propaganda a favor de la causa franquista, per a un conservador que va impulsar projectes innovadors, per a un alcalde de la ciutat de Girona en uns temps convulsos.